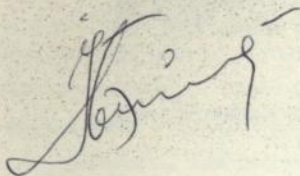

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ

Київський державний економічний університет

На правах рукопису

ІВАСІВ Ігор Богданович

Комерційні банки в інфраструктурі
фінансового ринку

спеціальність 08.04.03. - Кредит, банківська справа
і грошовий обіг

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ - 1997

Дисертація є рукописом

Робота виконана на кафедрі економічного університету

Науковий керівник: доктор економічних наук,
професор Мороз А.М.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук,
Шокун В.В.

кандидат економічних наук,
доцент Гапонюк М.А.

Провідна установа: Інститут економіки при
Національній академії
наук України

Захист відбудеться "25" Квітня 1997 р. о 14 год. на
засіданні спеціалізованої вченої ради Д.01.53.03. при Київському
державному економічному університеті за адресою: 252057, м.Київ,
пр.Перемоги, 54/1, ауд.214.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Київського
державного економічного університету.

Автореферат розісланий "21" Березня 1997 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук,
доцент

А.М.Поддєрьогін

1. Загальна характеристика роботи

Актуальність теми. Структурна перебудова економіки України та вихід її із кризи неможливі без фінансового забезпечення цих процесів. Провідне місце в інвестиційному механізмі економічно розвинутих країн відводиться інститутам фінансового ринку. Фінансові посередники, акумулюючи тимчасово вільні грошові кошти, що знаходяться у суспільстві та продукуючи нові платіжні засоби, утворюють фонди інвестиційних коштів, необхідних для розширеного суспільного відтворення.

Серед професійних учасників фінансового ринку важлива роль належить комерційним банкам. Ще зовсім недавно в Україні про банки в якості суб'єкта фінансового ринку не могло бути й мови: банківська система виступала своєрідним додатком до державного апарату, який здійснював розподіл наявних в суспільстві фінансових ресурсів, часто ігноруючи при цьому принцип економічної доцільності. В результаті - знижувалась ефективність інвестиційного процесу. Натомість, у ринковій економіці, де банківська діяльність ґрунтується на комерційному розрахунку, особливо гостро постають проблеми забезпечення надійності, ліквідності та прибутковості банківських установ, досягнення яких, в свою чергу, сприяє підвищенню ефективності використання позичкового фонду країни. У зв'язку з тим, що попередній досвід функціонування банківської системи не відповідає ринковим умовам, зростає необхідність у науково обґрунтованих підходах до управління банківською діяльністю як на рівні окремого банку, так і на макрорівні.

Трансформація соціально-економічної моделі нашого суспільства призвела до зламу старого та формування нового інвестиційного механізму, серед елементів якого домінуюча роль відводиться не централізованим вкладенням, а інструментам фінансового ринку. В цих умовах виняткового значення набуває проблема визначення місця і ролі банків в інвестиційному процесі, вирішення якої в світовій практиці є доволі неоднозначним. Оптимальна організація фінансового ринку в Україні включно з її основним інституційним елементом - банківською системою, є однією з передумов поживлення інвестиційної активності та виходу економіки з кризи.

ДНБ ТМ В. Стефаніка
АН України

В цьому зв'язку, особливої уваги заслуговують роботи провідних вітчизняних економістів які присвячені проблемам формування фінансового ринку в нашій країні, а також становлення її банківської системи, зокрема, Андрущенко В.Л., Василика О.Д., Гальчинського А.С., Даниленка А.І., Мороза А.М., Огородніка С.Я., Опаріна В.М., Осадця С.С., Пересади А.А., Поддєрьогіна А.М., Савлука М.І., Сивульського М.І., Суторміної В.М., Федосова В.М., Шарова О.М., Шокуна В.В. та інших. Однак в їх працях переважно йдеться про окремі аспекти фінансово-кредитних відносин та діяльності фінансових посередників, тоді як стратегічні орієнтири розвитку банківської системи у вітчизняній науковій літературі досі залишилися не визначеними. Зокрема, практично відсутні дослідження структурних підходів до реформування банківської системи, недостатньо розроблені механізми управління коштами комерційних банків, які були б адекватні сучасним потребам, вимагає вдосконалення практика державного регулювання банківської діяльності.

Складність та виняткова важливість зазначених проблем для економіки України за умов їх недостатнього вивчення і наукового обґрунтування зумовили актуальність даної дисертаційної роботи.

Метою дисертації є вивчення проблем, пов'язаних із визначенням ролі і місця банківської системи України в інвестиційному механізмі, вироблення практичних і методологічних рекомендацій щодо вдосконалення діяльності комерційних банків з урахуванням досвіду зарубіжних країн.

Досягнення поставленої мети зумовило вирішення наступних завдань:

- дати економічну характеристику таким категоріям, як "фінансовий ринок", "інвестування", а також дослідити сутність фінансового посередництва;
- визначити місце комерційних банків у процесі фінансового посередництва в контексті різних моделей банківської системи;
- дослідити принципи розробки оптимальної структури пасивів комерційного банку;
- запропонувати методику управління банківською ліквідністю;

- проаналізувати проблеми становлення фінансового ринку в Україні і дати рекомендації по їх вирішенню;

- оцінити перспективи розвитку банківської системи України як одного з елементів фінансового ринку.

Предметом дослідження є грошово-кредитні відносини, які виникають в результаті участі комерційних банків у процесі фінансового посередництва.

Об'єктом дослідження в роботі виступає система комерційних банків як інституційна основа фінансового ринку України.

Методологічна та теоретична основа роботи. Методика дослідження ґрунтується на вивченні законів, прийнятих Верховною Радою України, постанов та декретів Кабінету Міністрів, указів Президента, які регламентують діяльність фінансово-кредитних інститутів, нормативних документів Національного банку України, методичних матеріалів міжнародних організацій: Світового банку, Банку Міжнародних Розрахунків, Організації Економічного Розвитку і Співробітництва, статистичної звітності комерційних банків України, ФРН, США, Великобританії, Франції. Крім цього, в роботі було використано наукові розробки українських та зарубіжних вчених.

В процесі дослідження автор керувався діалектичним методом пізнання, який сприяв вивченню економічних явищ у їх розвитку та взаємозалежності. Також було використано методи системного та порівняльного аналізу, групування, вибіркового спостереження, історико-логічну аргументацію.

Наукова новизна роботи полягає в наступному:

- уточнено тлумачення категорій "фінансовий ринок" та "фінансове посередництво";

- розкрито роль комерційних банків в існуючих моделях фінансово-кредитних систем і подано рекомендації щодо визначення місця банківської системи в інвестиційному механізмі України;

- запропоновано ряд заходів щодо уніфікації вітчизняного та міжнародного підходів до визначення достатності власного капіталу комерційного банку;

- визначено принципи досягнення оптимальної структури пасивів комерційного банку;
- рекомендовано методик у управління процентними ставками та ліквідністю комерційного банку в процесі управління банківським портфелем;
- розроблено класифікацію забалансових операцій комерційних банків;
- виявлено закономірності та взаємозв'язки розвитку елементів фінансового ринку;
- обґрунтовано рекомендації щодо реформування банківської системи України.

Практична значимість та апробація роботи. Основні положення даного дисертаційного дослідження можуть бути використані при розробці теоретичних та практичних аспектів розвитку банківської системи України. Запропоновані в роботі методи встановлення процентних ставок, формування оптимальної структури пасивів, управління банківською ліквідністю дають можливість вдосконалити діяльність комерційних банків.

Матеріали досліджень використані у навчальному процесі Київського державного економічного університету при проведенні семінарських і практичних занять з курсів "Операції комерційних банків", "Центральний банк і грошово-кредитна політика". Окремі положення дисертації викладені в опублікованих автором наукових працях. Ряд практичних рекомендацій отримали схвальну оцінку та прийняті до впровадження Тернопільським обласним управлінням Укрсоцбанку України.

Структура роботи. Дисертаційна робота складається з вступу, трьох глав, висновків, списку використаної літератури та додатків.

У вступі обґрунтовується актуальність теми роботи, визначено її основні завдання, предмет і об'єкт дослідження, його методичну та емпіричну базу, характеризується наукова новизна і практичне значення дисертації. В першій главі визначено економічну сутність фінансового ринку, досліджено суспільну роль його професійних учасників - фінансових посередників і місце комерційних банків у процесі фінансового

посередництва. У другій главі роботи розглянуто практичні аспекти діяльності комерційних банків при управлінні активами та пасивами, запропоновано методи підвищення надійності, ліквідності і прибутковості банківської установи. В заключній частині дисертації проаналізовано проблеми розбудови фінансового ринку в Україні, подано пропозиції щодо їх вирішення.

2. Основні положення дисертаційної роботи

Виходячи з поставленої мети дослідження, в роботі висвітлено три групи проблем.

Перша група проблем пов'язана з розкриттям суті фінансового ринку, визначенням ролі фінансового посередництва в економічному розвитку суспільства, а також з оцінкою місця комерційних банків в процесі фінансового посередництва.

Автор виходить з того, що досягнення суспільством економічного добробуту передбачає відмову від споживання частини отриманих доходів з їх наступною капіталізацією, або, іншими словами, - інвестуванням. Таким чином, заощадження виступають основним джерелом інвестиційного фонду суспільства, а їх недостатній розмір може покриватись за рахунок заощаджень нерезидентів чи коштів, утворених внаслідок кредитної експансії та інфляції. Проте, самі по собі заощадження не являються інвестиціями: в інвестиції заощаджені гроші перетворюються лише тоді, коли потрапляють із рук інвесторів до споживачів інвестиційного капіталу.

Ефективність трансформації тимчасово вільних грошових коштів у капітал забезпечує фінансовий ринок, який з функціональної точки зору являє собою систему економічних відносин, де об'єктом угод виступають фінансові активи і де формується ціна на них на основі попиту та пропозиції.

З огляду на форми реалізації економічних відносин фінансовий ринок поділяють на ринок банківських позик та ринок цінних паперів, у відповідності ж із призначенням та строками функціонування інструментів фінансового ринку у його складі виділяють ринок грошей та ринок капіталу.

Інституційну структуру фінансового ринку складають фінансові посередники, економічне завдання яких полягає у заміні прямого інвестування непрямым за допомогою утворення вторинних зобов'язань. Як результат - скорочується ризик інвестування, знижується вартість капіталу та витрати на інвестиційний процес, відкриваються можливості забезпечення інформаційної прозорості ринку. Крім цього, в процесі фінансового посередництва фінансові інститути пристосовують вимоги потенційних інвесторів до потреб потенційних споживачів інвестицій, здійснюючи трансформацію коштів за розмірами і строками, а також - узгоджуючи вартість інвестиційного капіталу. Усе це, разом взяте, дає економічним агентам альтернативи зберігання заощаджень у ліквідній формі, дозволяючи знизити у них "перевагу ліквідності", яка протирічить потребам економіки у довгостроковому нагромадженні. Що ж стосується задоволення капітальних потреб суспільства за допомогою продукування додаткових коштів (наприклад, у випадку асинхронного розвитку процесів відтворення та нагромадження), то ця можливість притаманна виключно інститутам фінансового ринку, які реалізують її за допомогою депозитно-чекової емісії.

Питання про пріоритет між окресленими суспільними ролями фінансових посередників: механізму оптимального розміщення суспільного позичкового фонду чи фактора стимулювання платоспроможного попиту є основним предметом дискусії дослідників феномену фінансового посередництва, відомої у вітчизняній науковій літературі як дискусія між прихильниками перерозподільчої та капіталотворчої теорій кредиту.

Аналізуючи новітній етап розвитку теорії фінансового посередництва, автор дійшов висновку про поступове зближення позицій представників обох її течій. Конвергенція поглядів на суспільну роль фінансово-кредитних інститутів викликана інноваційною направленістю сучасного фінансового посередництва, що проявилось у широкому поширенні нових продуктів та технологій (фінансових інновацій) в сфері платіжного обороту, страхування, споживчого кредитування, тощо, а також - у прискореному розвитку інформа-

ційного посередництва. Це, з одного боку, сприяє подоланню негативних для інвестиційного процесу суб'єктивних факторів потенційних постачальників капіталу, що А. Пігу та вчені, котрі знаходились під впливом його ідей (Дж. Герлі, Е. Коен, Е. Шоу, Б. Фрідмен та ін.) вважали запорукою економічного зростання, а з іншого - передбачає акцент у діяльності фінансових посередників на управління капіталом, на що звертали особливу увагу Й. Шумпетер і його послідовники (А. Гершенкрон та Р. Камерон).

Реальна оцінка ролі інститутів фінансового ринку в забезпеченні суспільного добробуту за сучасних умов неможлива без визнання очевидного факту, що можливості утворення фінансово-кредитними інститутами додаткових грошових коштів мають об'єктивні границі, зумовлені ходом суспільного відтворення. Проте навіть критики капіталотворчої теорії кредиту визнають, що здатність "утворювати попит" на ринку грошей стало важливим елементом, без якого неможливо уявити сучасний механізм державного регулювання макроекономічних процесів.

Основною організаційною формою фінансового посередництва є комерційні банки. Провідне місце банків на фінансовому ринку проявляється і у розмірі контрольованих ними активів, і у кількості продуктів, які вони можуть запропонувати своїм клієнтам, і у впливі на процес виробництва. Проте, незважаючи на таку помітну роль банків в економіці, методологічні підходи до визначення цієї організаційно-правової субстанції є доволі неоднозначними.

Найпоширенішою і, на думку автора, найбільш прийнятною є ідентифікація банків на основі функціонального принципу, що може мати вигляд законодавчого закріплення однієї (залучення депозитів чи видача кредитів), двох (прийняття депозитів і кредитування) базових функцій, або встановлення переліку банківських операцій, які виступають в якості конституюючих елементів.

Останній метод, що ґрунтується на баченні банку як універсальної кредитної установи, використано і в Законі України "Про банки і банківську діяльність", проте нечіткість законодавчого формулювання ускладнює визначення достатності конституюючих ознак банку. Це при-

звело до фактичного ототожнення понять "банк" та "комерційний банк", що стає на заваді формуванню оптимальної структури банківської системи.

Автор вважає, що інституту, котрий претендує на отримання банківської ліцензії, досить виконувати, як мінімум, одну із визначених законом операцій, які класифікуються в якості банківських, що дозволить виділити багатофункціональні кредитні установи - комерційні банки, а також банки із обмеженим колом операцій. Сенс уточнення конституюючих ознак різних типів банківських установ полягає у диференціації регулюючих норм з метою встановлення раціонального співвідношення між спеціалізацією та універсалізацією кредитної системи.

На думку дисертанта, поділ банківської системи на спеціалізовану та універсальну моделі базується на відмінностях у розумінні місця банків в інвестиційному процесі. В більшості країн характерний їм вид кредитної системи сформувався на основі традицій, які склались під впливом особливостей промислового розвитку, а також внаслідок змін у законодавстві.

Високий ризик інвестиційних операцій універсальних банків, що викликаний більшою мінливістю фондового ринку у порівнянні з кредитним ринком, а також принциповими відмінностями між роллю інвестиційного ділера та традиційною банківською діяльністю, значною мірою компенсується глибшою диверсифікацією активів та здійсненням контролю за підприємствами, пов'язаними з банками системою участі. Крім того, взаємозв'язок фінансового та промислового капіталів виступає каталізатором економічного зростання.

Фактором, що свідчить на користь універсальної моделі кредитної системи є і глобальна тенденція до універсалізації банківської діяльності, яка спостерігається на протязі останніх десятиріч. Вона проявляється в розширенні банками операцій з нерухомістю, лізингу, страхування у тих країнах, де універсальна банківська система вже давно існує, відміні в ряді країн законодавчих обмежень на деякі банківські операції, а також тенденції до спрощення обмежень на такі операції в країнах, де зберігається сегментована структура банківської системи.

Обмеження на певні види банківської діяльності, які практикуються у різних країнах

Види операцій Країни	Операції з цінними паперами (за видами вкладення)	Вкладення у нерухомість	Операції страхування	Лізинг
США	Обмеження	Обмеження	Обмеження	Обмеження
Великобританія		Високий показник ризику		
Німеччина		Високий показник ризику	Заборонені	Високий показник ризику
Франція			Заборонені	
Японія	Обмеження		Заборонені	Заборонені
Україна		Обмеження	Заборонені	

Разом з тим, універсальність банківської системи не є поняттям абсолютним, швидше його слід розуміти як тенденцію. Принцип універсализму, на думку автора, потрібно розглядати з двох сторін: юридичної, що передбачає відсутність законодавчих заборон, та економічної, тобто здатність банку здійснювати якомога більше видів діяльності. Покажемо з цього приводу є дослідження французької Банківської комісії, яка зробила спробу встановити раціональну класифікацію банківських установ у своїй країні на основі функціонального аналізу спеціалізації банків. В результаті аналізу 16 показників діяльності кожного банку вдалось виділити аж 9 банківських груп, лише три з яких, що близько 15% від загальної чисельності досліджуваних банків (куди, зокрема, не потрапили ощадні банки) можуть бути визначенні як комерційні банки із достатнім рівнем універсализації, а інші є - хто в більшій, хто в меншій мірі - спеціалізованими. При цьому, у Франції, як свідчать дані

таблиці 1, обмежень на напрями банківської діяльності не більше, ніж у ФРН, банківська система якої вважається мало не зразком універсалізації.

На практиці принцип універсальності передбачає виконання банками операцій з підвищеним ризиком (операції з цінними паперами за власний рахунок, іпотеку, лізинг, страхування, тощо) через дочірні компанії чи через власні відділення. В цьому зв'язку, ми вважаємо, що невеликим роздрібним банкам доцільно сконцентрувати свою діяльність на кількох напрямках і, навпаки, повністю універсальними в дійсності можуть бути лише кілька найкрупніших банків, які можуть брати участь у всіх напрямках банківської діяльності як через дочірні структури, так і безпосередньо через філії та головну контору. Ті ж комерційні банки, що за своїми розмірами знаходяться між зазначеними групами, повинні комбінувати свої стратегії, віддаючи перевагу участі у "спеціалізаціях" через дочірні фінансово-кредитні установи в міру віддаленості від другої групи.

Врешті, дискусія про прийнятність універсальної або сегментованої моделей банківської системи є суперечкою навколо питання про те, хто повинен визначати границі діяльності кредитних інститутів: ринок чи державні органи. На основі аналізу процесів формування та функціонування різних типів банківських систем, а також - пруденціальних норм, які застосовуються в різних країнах, дисертант прийшов до висновку, що наявність універсальної моделі має доповнюватись жорстким нормативним регулюванням діяльності комерційних банків. Однак, присутність законодавчих обмежень на здійснення банками широкого спектру операцій за нинішніх обставин виглядає анахронізмом, так як знижує конкурентоспроможність комерційних банків у порівнянні з іншими фінансовими посередниками, котрі внаслідок поширення процесів дерегулювання поступово перебирають частину функцій, що раніше були властиві лише банкам. Крім того, намагання законодавчо розмежувати сфери діяльності комерційних банків в сучасних умовах втрачають ефективність, так як банки через

фінансову підтримку, систему участі, кліринг тісно пов'язані практично з усіма сегментами фінансового ринку.

Подібні намагання, що неефективні в умовах розвинутих фінансово-кредитних систем, частково можуть бути виправдані по відношенню до країн, які створюють новий інвестиційний механізм. Зокрема, практика свідчить, що в умовах формування фінансових ринків існує реальна небезпека домінування на них банківського сектора, так як банки в силу своєї виняткової ролі мають переваги перед іншими фінансовими посередниками, тож їх універсальний характер може обмежити поширення спеціалізації у кредитній системі та гальмувати розвиток інституційної структури фондового ринку. Однак, на практиці стримати процес розвитку банківського сектора надзвичайно важко, так само як і знайти паритет між генезисом універсальних банків та розвитком фондового ринку.

Друга група проблем, розглянутих у дисертації, включає дослідження проблем, які пов'язані з управлінням активами та пасивами комерційного банку.

Вихідним моментом дослідження послужило уявлення автором комерційного банку, з одного боку, як організаційної форми фінансового посередництва з особливими завданнями для суспільного розвитку і, з другого боку, - в якості підприємницької структури, коли банки виражають інтереси своїх засновників. Подібне "суспільне навантаження" комерційних банків, зумовлює особливості в стратегічних інтересах цих інститутів. На відміну від інших господарських суб'єктів, основним економічним завданням яких є отримання прибутку, по відношенню до комерційних банків слід говорити про своєрідний "магічний трикутник" інтересів: надійності, ліквідності та прибутковості, компроміс між якими досягається в процесі управління банківським портфелем (управління активами та пасивами).

Подібний взаємопов'язаний підхід до стратегічних цілей комерційного банку знайшов своє вираження в основному принципі банківського менеджменту, котрий полягає у максимізації вартості акціонерного капіталу банку, що виражається формулою:

$$P = \sum_t \frac{E(D_t)}{(1+k)^t},$$

де P - ціна акції;

D - розмір дивідендів;

t - тривалість періоду;

E - акції банку;

k - мінімальний рівень доходу відносно рівня ризику, який приймає на себе банк.

Тобто, вартість капіталу комерційного банку прямо пропорційна очікуваним дивідендним виплатам, які дисконтуються на мінімально прийнятний для інвестора рівень прибутковості з урахуванням ризику.

Протиріччя між прибутковістю та ризиком закладено у самій суті діяльності банку, як комерційної структури, з одного боку, та специфічного інституту з особливою роллю в економіці - з другого. Так, акцент на нарощення прибутковості, що виражає інтереси керівництва та акціонерів, призводить до підвищення ризиків діяльності банку та до зниження його ліквідності, і навпаки - зростання ліквідності, сприятливе для вкладників та регулюючих органів, знижує прибутковість банківської установи. Проте надмірна захопленість керівників банку однією із стратегічних цілей без огляду на іншу може призвести до результатів, протилежних запланованим. Зокрема, збільшення ліквідності, наприклад у вигляді касових активів, як це не парадоксально, за деякою межею зменшує і ліквідність банку, так як зменшення доходів ставить під загрозу його можливість відповідати за своїми зобов'язаннями й, навпаки, недостатня ліквідність, як свідчать зарубіжні дослідження, призводить до втрати чи подорожчання ресурсів і, як наслідок, зниження прибутковості. Таким чином, незважаючи на різні інтереси учасників економічного процесу, усі вони, хоч і в різних ступені, зацікавлені у прибутковості банку, його надійності, а також здатності у будь-який момент відповісти за своїми зобов'язаннями.

Надійність банку виражається показником платоспроможності, тобто достатності власного капіталу для захисту інтересів його кредиторів. Автор звертає увагу на недостатній розмір капіталізації банківської

системи України (сукупний розмір власних капіталів банків України станом на 1.11.1996 р. склав 3482 млн.грн. (майже 2 млрд.дол. за офіційним курсом), в т.ч. статутного фонду - 941,1 млн.грн. (близько 500 млн.дол.), тобто величина капіталізації банківської системи України менша, наприклад, за капітал одного британського банку Bank of Scotland). Такий стан загрожує подальшому існуванню вітчизняної банківської системи, а також стримує інвестиційні можливості комерційних банків.

Подолання цієї ситуації дисертант вбачає, по-перше, в поступовому підвищенні вимог щодо рівня доступу на банківський ринок одночасно з переходом в якості об'єкта регулювання від статутного фонду до власного капіталу банку (саме такий принцип поширений в практиці банківського нагляду розвинутих країн, де мінімальне значення власних коштів знаходиться приблизно в межах 5 млн.дол.). Пропонується встановити мінімальний розмір власних коштів діючих комерційних банків на рівні 3 млн.екю (для банків із обмеженим колом операцій - 1 млн.екю) з поступовим його нарощенням до 2000 року до рівня 5 млн.екю (для банків із обмеженим колом операцій - 2 млн.екю).

По-друге. Принципове значення мають підхід до визначення елементів власного капіталу, а також - методика розрахунку його достатності, так як значення платоспроможності при обчисленні за різними методами суттєво відрізняється¹. В дисертаційному дослідженні доводиться необхідність зближення вітчизняної методики регулювання банківського капіталу з Базельськими рекомендаціями та на основі їх порівняння внесено ряд конкретних пропозицій:

а) враховувати ризики не лише за активними, але й забалансовими банківськими операціями, запровадивши коефіцієнти перерахунку цих операцій за ступінню ризику;

б) визначити поняття субординованого боргу та прирівняти його до елементів власного капіталу (додаткового капіталу), при цьому субординованим пропонується вважати капітал, випущений, як мінімум,

¹ Для прикладу, відомий випадок, коли один із провідних українських банків звітував про платоспроможність 18%, тоді як при застосуванні в обчисленні під час аудиторської перевірки принципів Базельської угоди коефіцієнт достатності капіталу склав 13%.

на 5 років, причому до погашення якого залишилось не менше двох років;

в) якомога чіткіше визначити елементи, які вираховуються при розрахунку власного капіталу, зокрема, нематеріальні активи, участь у підприємствах, де банк немає більшості (а не усі вкладення в капітал підприємств і організацій, як це має місце зараз), власні акції, що тимчасово знаходяться у розпорядженні банку (наприклад, у якості застави під виданий кредит).

До елементів власного капіталу враховуються резерви на покриття витрат за активними операціями комерційних банків. І хоч ріст резервів на випадок непогашення позик не зовсім доречно ототожнювати із зростанням банківського капіталу через неоднорідність структури резервів (одна частина резервів складається із суми безнадійних боргів, яка списується в кінці року з балансу, а тому повинна розглядатись як зменшення доходів (прибутку), інша ж частина, що не використана на визначені цілі, може виступати в якості збільшення капітальної бази комерційного банку), наявність достатнього резервного капіталу має чимале значення у банківській діяльності. Так, банки створюють спеціальні фонди для покриття можливих збитків і виплат дивідендів акціонерам у випадках, коли прибутку для цих цілей недостатньо, можливого різкого зменшення балансової вартості банківських активів, а також - з метою розширення матеріально-технічної бази, вирішення соціальних програм, тощо.

В нашій країні практика формування резервів знаходиться ще в процесі становлення. Для прикладу, якщо у Франції існує аж 8 класів банківських операцій, під кожен із яких банки утворюють резерви, то в Україні обов'язковими є тільки резерви від можливих втрат за позиками банків, та й ті станом на початок 1997 року було сформовано лише на 5,2%. Вирішення даної проблеми бачиться за допомогою:

- позитивного вирішення питання про часткове (до 2-3% від вартості кредитного портфеля) формування резервів на можливі втрати за позиками за рахунок валового доходу;

- віднесення резервів, які формуються з чистого прибутку до основного капіталу;

- запровадження вимоги до резервування коштів під вкладення банків у цінні папери та проведення періодичної (не рідше рази на рік) переоцінки цінних паперів. Для паперів, які не мають ринкового котирування пропонується стандартну норму відрахувань в розмірі 20-25% їх балансової вартості.

Надійність банківської системи багато в чому залежить і від платоспроможності кожного окремого банку. Визнаючи, що 8% - це абсолютний мінімум, автор вважає доцільним підвищувати вимоги до достатності капіталу банкам із невеликим досвідом діяльності, підмоченою репутацією, значною спеціалізацією, а також в міру появи інших ризиків.

Проблеми управління власним капіталом на мікрорівні в дисертації розглядаються в контексті управління пасивами комерційного банку, на що має місце вплив наступних чинників:

1). Дивідендної політики, завданням якої має бути досягнення компромісу між інтересами керівників та акціонерів банку і утриманням на прийнятному рівні співвідношення капітал-активи. Проаналізувавши існуючі теорії, найбільш прийнятною у довгостроковій перспективі автор вважає концепцію "стабільної дивідендної політики", яка сприяє зростанню капіталізації банку. Її суть полягає в необхідності підтримання розміру дивідендів на відносно постійному рівні навіть при недостатньому рівні прибутку, що служитиме для акціонерів своєрідним сигналом стабільності банку. Наявність таких сигналів дозволить керівникам банку направляти частину прибутку на збільшення капіталу у віддалі з фінансової точки зору роки.

2). Оптимального співвідношення між власними та залученими коштами у структурі пасивів комерційного банку, пошук якого рекомендується здійснювати з урахуванням чотирьох чинників: фактора витрат, балансового, фіскального та ринкового факторів. На основі аналізу форм та методів визначення оптимальної вартості ресурсів, структури джерел фінансування комерційного банку, а також впливу податкових і кон'юнктурних чинників на формування ресурсної бази, автор прийшов до висновку, що добираючи джерела фінансування, не можна керуватись якимось одним фактором, нехтуючи іншими. Крім

того, успіх мобілізації коштів залежить від бажання інвесторів вкладати в банк свої гроші, тому при вирішенні фінансових потреб банку необхідно орієнтуватись на інтереси постачальників ресурсів. В результаті, керівники банку можуть віддати перевагу більш дорогому інструменту мобілізації ресурсів, який, однак, найбільше відповідає інтересам інвесторів і знехтувати вигідним з фінансової точки зору проектом, якщо той призведе до порушення вимог регулюючих органів.

В умовах переходу комерційних банків від пасивного до активного і навіть спекулятивного управління грошовими коштами відбувається поява нових та зміна у характері традиційних банківських ризиків. Зокрема, ризик неліквідності стає перманентним, проявляючись у коливаннях процентних ставок та валютних курсів, які раніше не були актуальними. Це вимагає посилення уваги до аналітичних методів оцінки ризиків та їх нейтралізації за допомогою диверсифікації активів, портфельної трансформації, хеджування, а також - застосування сучасних методів управління ліквідністю.

Під ліквідністю комерційного банку розуміється його здатність у будь-який час виконати свої зобов'язання. Проте, в сучасних умовах ліквідність забезпечується не лише за допомогою наявності активів, що легко реалізуються (стратегія управління активами), але й за рахунок здатності банку отримати кошти на фінансовому ринку (управління пасивами).

Найбільш раціональним автор вважає збалансований підхід до управління грошовими коштами, що носить назву управління активами-пасивами і проявляється у покритті надзвичайної нестачі ліквідних коштів за рахунок позик і задоволенні прогнозованих потреб у ліквідності із внутрішніх джерел. Така стратегія, забезпечуючи вищу прибутковість, ніж управління активами, є менш ризикованою в порівнянні з управлінням пасивами.

В дисертації підтримується політика НБУ, що направлена на підвищення ліквідності банківської системи України, зокрема встановлення обов'язкових нормативів ліквідності та пропонується при розрахунку нормативів ліквідності враховувати джерела коштів на основі їх зваження за принципом строковості.

При оцінці доходності активних операцій основна увага автором приділяється методології встановлення процентних ставок за кредитами, як в силу виняткового значення процентних доходів, так і перспективності впровадження подібних методів банками України. Метод встановлення процентної ставки на основі відповідних ресурсів, який є найбільш розповсюдженим в нашій країні, мало враховує конкурентне середовище. Більш перспективним виглядає метод максимальних ставок і особливо метод врахування доходності клієнта, який ґрунтується на принципі "пакетного" обслуговування клієнта.

В системі активного управління грошовими коштами значна роль відводиться забалансовим операціям комерційних банків, конституюючою ознакою яких є те, що вони до певного часу не відображаються у балансі, проте містять специфічні ризики, приносять прибутки чи збитки і враховуються банками у своїй діяльності. Пропонується наступна класифікація забалансової діяльності банку:

а) у відповідності з інтересами:

- в інтересах клієнта (при цьому виникають зобов'язання перед клієнтом);

- у власних інтересах банку (із виникненням зобов'язань перед банком);

б) стосовно цілей банку:

- для підвищення доходності;

- в контексті маркетингової політики;

- з метою страхування ризиків (хеджування).

Третя група проблем, розглянутих у дисертації, охоплює питання, пов'язані з розвитком банківської системи України та визначенням її місця в інфраструктурі фінансового ринку. Автор дисертації переконаний, що розвиток банківської системи України нерозривно пов'язаний з процесами формування механізмів фінансового ринку, необхідність у яких викликана безперспективністю системи директивного розподілу фінансових ресурсів. В дисертації виділяється три умови для успішної трансформації фінансово-кредитної системи:

1) відновлення діяльності недержавних фінансових інститутів та легалізацію обігу інструментів фінансового ринку;

2) встановлення системи об'єктивного ціноутворення та вільного руху грошових потоків;

3) розбудову власної фінансової інфраструктури, включно з правовою та інформаційною системами.

Проте, якщо виконання першої умови далось Україні порівнянно легко, то виконання двох інших не завершено й досі.

У дисертаційному дослідженні простежуються закономірності у розвитку сегментів фінансового ринку: кредитного та фондового ринків та у впливі на них монетарної політики держави. Так, 1992-1994 рр. - період найвищих темпів інфляції став періодом найзначнішого кількісного розвитку комерційних банків (див. дані таблиці 2) та депресії ринку цінних паперів і, навпаки, успіхи в антиінфляційній політиці разом із пожвавленням приватизаційних процесів викликали активізацію формування фондового ринку та посилення кризових явищ у банківській системі. Також, являючись основним чинником зростання кількісних параметрів ринку цінних паперів, комерційні банки з їх універсальним статусом, водночас, справляли дестимулюючий вплив на розвиток інших інститутів фондового ринку.

Наступний етап формування фінансового ринку, що розпочався з 1995 р. означав завершення періоду екстенсивного розвитку комерційних банків і став початком якісної перебудови банківської системи.

Автор вважає, що провідне місце в інвестиційному механізмі нашої країни повинно належати комерційним банкам. Це пояснюється як традиціями функціонування вітчизняної банківської системи, так і тим, що за роки реформ саме у банківському секторі сконцентровано основний інвестиційний потенціал суспільства.

Проблема, однак, в тому, що вітчизняні банки протягом усього періоду реформування економіки фактично усунулись від забезпечення народного господарства інвестиційними коштами; навпаки, замикаючи потенційні інвестиції у фінансовій сфері, банки гальмують інвестиційний процес. Зокрема, станом на 1.07.1996 р. частка довгострокових позичок у загальному обсязі кредитів, наданих комерційними банками суб'єктам господарської діяльності склала всього 12%, (для прикладу, в ФРН - 66%, Франції - 67%, Великобританії - 71%), а питома вага придбаних

банками в акцій і облігацій підприємств - близько 9% від суми їх вкладень у цінні папери. Дисертант переконаний, що причини пасивності комерційних банків в інвестиційному процесі неправомірно зводити лише до наявності законодавчих обмежень на засновницьку діяльність чи певних операцій на фондовому ринку, ігноруючи ряд об'єктивних та суб'єктивних факторів, подолання яких повинно допомогти реалізувати інвестиційний потенціал вітчизняних банків.

Таблиця 2.

Кількісні параметри розвитку системи комерційних банків
України, ВВП та інфляції в 1992-1996 рр.

до попереднього року

№	Показники	Одиниці виміру	1992	1993	1994	1995	1996
1	ВВП	%	90,1	85,8	77,0	89,7	90
2	Індекс інфляції споживчого ринку	%	2100	10256	501	282	140
3	Зміна кількості зареєстрованих банків	одиниць	+66	+68	+21	+2	-1
4	Кількість ліквідованих банків	одиниць	5	6	13	-	11
5	Зміна кількості установ банків (без агенств Ощадбанку)	одиниць	+93	+116	+57	+113	+264

Важливим фактором подолання інвестиційної кризи автор вважає структурну політику НБУ, яка повинна здійснюватись у напрямі, з одного боку, концентрації банківського капіталу, а з іншого, утворення невеликих банків, діяльність яких обмежена регіональними, галузевими чи іншими рамками. Це дозволить наростити інвестиційні можливості великих банків за рахунок ефекту синергії, а також перенесення ризиків на дочірні спеціалізовані структури. Також надзвичайно важливим завданням структурної політики має стати підвищення чисельності банківських установ, так як зростання чисельності комерційних банків

мало позначилося на розвитку банківської мережі. Зокрема, з 1992 по 1997 рр. кількість банківських установ (не враховуючи мережі Ощадного банку) збільшилась лише на 648 одиниці, або на 40%, тоді як кількість зареєстрованих банків за даний період зросла в 3 рази (таблиця 2).

Крім цього, необхідні заходи по підвищенню строківості пасивів комерційних банків, чому сприятиме зниження інфляції, створення системи захисту вкладів, зміни у резервній політиці НБУ. Дисертант вважає доцільним внести у закон, яким регулюватиметься діяльність центрального банку положення про максимальний та мінімальний розмір обов'язкових резервів. Також видається необхідним диференціація норм резервування відносно строківості залучення коштів, пом'якшення резервної політики та поступову її заміну більш гнучкими інструментами грошово-кредитної політики.

В роботі наголошується; що в сучасних умовах навіть у найбільш ліберальних країнах значну роль відіграє державна підтримка інвестиційних проектів. Зокрема, за даними дослідження, виконаного французькою організацією СЕРМС, яка займається посередництвом у кредиті, в 1983 р. розмір стимульованих державою інвестицій склав: у Франції - 1173 млн.екю, ФРН - 1515 млн.екю, Великобританії - 4687 млн.екю, США - 38860 млн.екю, Японії - 1220 млн.екю. В Україні участь держави в інвестиційному процесі протягом останніх років призводила до результатів, протилежних бажаним. На думку автора, активізація інвестиційного процесу неможлива без участі держави, однак ця участь, на відміну від попереднього періоду, має носити непрямий характер. Найбільш перспективним дисертант вважає:

а) впровадження механізму державних гарантій, серед яких перевага має надаватись частковим гарантіям, які стимулюють банки більш ефективно використовувати позики;

б) створення державних та парадержавних фінансових інститутів - "банків розвитку", діяльність яких зосередити на пріоритетних напрямках розвитку економіки. Використання коштів таких організацій, як доводить іноземний досвід, є більш ефективним за пряме бюджетне фінансування;

в) фіскальне стимулювання інвестиційної діяльності банків. Пропонується на період подолання кризи запровадити пільгове оподаткування прибутку отриманого від довгострокового кредитування (в межах 15-20%), яке згодом залишити лише для кредитних операцій, які здійснюються в областях діяльності, що мають пріоритетне значення для народного господарства, наприклад, участь у санації підприємств, фінансування створення підприємств, впровадження за рахунок кредиту енергозберігаючих технологій тощо. Також, необхідно впровадити заходи по дестимулюванню нефінансових інвестицій, шляхом введення податків на вкладення коштів у невиробничі активи.

Одним із основних завдань держави на найближчу перспективу має стати, також, стимулювання взаємопроникнення фінансового та промислового капіталів. Передусім, мається на увазі участь комерційних банків у державних програмах санації підприємств, участь банків у приватизації перспективних об'єктів за умови їх наступної підтримки, за певних умов - передачу банкам у довірче управління контрольних пакетів акцій державних підприємств.

В той же час, аналізуючи форми участі комерційних банків України в інвестиційному процесі, в дисертації робиться висновок, що незважаючи на винятково важливу роль фондового ринку в ринковій економіці, як зараз, так і на перспективу основним елементом інвестиційного механізму в Україні буде середньо- і довгострокове банківське кредитування, а ринок цінних паперів виконуватиме допоміжну роль у забезпеченні народного господарства інвестиційними коштами. Це зумовлено об'єктивним ходом розвитку економіки України, слабкістю, в порівнянні з комерційними банками, вітчизняних небанківських фінансових посередників, їх залежністю від комерційних банків. В умовах "банківського" фінансового ринку, який розвивається в Україні, універсальні банки перебирають на себе значну частину функцій, котрі в країнах із сегментованою кредитною системою виконують спеціалізовані установи, тож наявність різноманітної інституційної структури ринку цінних паперів проблематична, про що свідчить і досвід інших країн з універсальною банківською системою.

Незважаючи на це, штучна ізоляція комерційних банків від фондового ринку безперспективна й шкодитиме інвестиційному процесу.

3. Висновки та пропозиції

1. Розкрито суть фінансового посередництва та його роль у забезпеченні суспільного добробуту.

2. Обгрунтовано закономірності формування різних типів банківських систем в залежності від особливостей промислового розвитку та наступних змін у законодавстві.

3. Визначено, що стратегічними цілями комерційного банку є надійність, ліквідність, прибутковість, досягнення компромісу між якими являється умовою підвищення вартості банківської установи - головного завдання банківського менеджменту.

4. Вироблено рекомендації щодо зближення вітчизняної нормативної бази регулювання достатності власних коштів комерційних банків з Базельськими стандартами.

5. Рекомендовано методику визначення оптимальної вартості ресурсів, доходності активних операцій, а також - оцінки потреби банку у ліквідних коштах.

6. Запропоновано класифікацію забалансових операцій у відповідності з інтересами та цілями, котрі переслідує банк.

7. Здійснено періодизацію формування фінансового ринку в Україні, що дало змогу розкрити проблеми і перспективи розвитку цього процесу.

8. Визначено концептуальні напрями розвитку банківської системи України.

4. Публікації автора по темі дисертації

1. Трестові операції комерційних банків // Збірник наукових праць "Проблеми економіки України". - Тернопіль, ТІНГ, 1992. - 0,15 д.а.

2. Значення аналітичних методів у процесі управління кредитними ресурсами // Збірник наукових праць "Проблеми економіки України".

Випуск 4. - Тернопіль, ТІНГ, 1995. - 0,15 д.а.

3. До питання про класифікацію цінних паперів в Україні
Збірник наукових праць "Проблеми фінансово-кредитного регулювання
в перехідній економіці". - Київ, Національна академія наук України,
Інститут економіки, 1996. - 0,3 д.а.

4. Порядок формування ринку векселів // "Банківська справа". -
1996.-№5. (у співавторстві), дисертантом підготовлено 0,1 д.а.

Ивасив И.Б. Коммерческие банки в инфраструктуре финансового
рынка.

Диссертация является рукописью.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических
наук по специальности 08.04.03 - Кредит, банковское дело и денежное
обращение. Киевский государственный экономический университет.
Киев, 1997.

В диссертации исследована сущность коммерческого банка, как
организационной формы финансового посредничества. Определены
закономерности формирования различных типов банковских систем.
Установлено, что стратегическими целями банковского менеджмента
являются надежность, ликвидность, прибыльность. Предложено
классификацию забалансовых операций в зависимости от интересов и
целей банка. Обоснованы пути реформирования банковской системы в
контексте развития финансового рынка Украины.

Ключові слова: комерційні банки, банківська система, фінансовий
ринок, фінансове посередництво, управління активами та пасивами,
платоспроможність, ліквідність.

Ivasiv I.B. Commercial banks in the infrastructure of financial
market.

The dissertation is a manuscript.

The dissertation seeking for the scietific degree of the Candidate of
Ekonomic Studies in the speciality 08.04.03 - Credit, Banking and Money
Circulation. Kyiv State University of Ekonomic. Kyiv, 1997.

435610

In the dissertation the essence of a commercial bank as an organisational form of financial mediation has been researched. Regularity of different types of formation of banking system have been defined. It has been stated that the strategic goals of bank management is reliability, liquidity and profitability. Classification of non-balance operations depending on bank's interests and objectives has been suggested. The ways of banking system reforming in the context of development of financial market of the Ukraine have been grounded.

Key words: commercial banks, banking system, financial market, financial entermediation, assets and liabilities management, adequacy of capital, liquidity.

Підписано до друку 03.03.97. Тираж 100. Зам. 460.

ПВКП "Укртиппроєкт", м. Київ-57, вул. Ежена Потьє, 12.

435610

AB 37.297

AB 37.297